

Fran Levstik

POPOTOVANJE IZ LITIJE DO ČATEŽA

Bilo je letošnja jesen o svetem Martinu. Napotiva se na Dolenjsko jaz in moj prijatelj, ki ga imenujem Radivoja, ker ni vsakemu človeku všeč, da se njegovo ime raznaša po knjigah od ust do ust. Vem, da jih je dovolj, ki tega komaj čakajo; ali nikdar niso bili vsi ljudje enaki pa tudi ne bodo.

Zjutraj ob osmih odrineva iz Litije, vzemši starikavo babo, da nama je odnašala in pot kazala. Nisva šla zdaj šele prvič v te kraje, ali nikdar še ne po tej poti; bila je tedaj obema neznana.

Iz Litije se pride najprvo v Šmartno, ki ni prevelika, pa čedna vas, da bi se lahko imenovala trg. Do tukaj gre široka, gladka cesta, ki drži dalje proti Šentvidu. Kakor hitro ostane Šmartno za hrbtom, precej se začno stiskati hribje od obeh strani; njive in travniki med njimi so vedno ožji. Kdor hoče iti na Čatež, kakor sva midva misel imela, mora v Kostrevnici zaviti z ravne ceste na desno roko v hrib po grdem kolovozniku, da še kmet ne vem kako drva po njem izpeljava; pa vendar je dejala baba, da pride časi celó kočija sem dol, kadar se gospoda iz dolenjskih graščin pelje do Litije, potem pa dalje po železnici. Zdaj neki merijo drugo cesto, ki bo krajša, pa vendar ne bo imela tako zaprtih klancev.

Koračila sva z debelimi gorjačami po strugah in jarkih; babúza pa je pravila to in to, vendar nič takega, da je vredno opomina. Vprašam je, ali znajo v njenem kraju ljudje še kaj narodnih pesmi, pa mi ni vedela povedati; le v Šmartnem je kazala eno samo ženico, ki poje od Jezusovega trpljenja sedemdeset razdelkov dolgo pesem in tudi še drugih takih.

Poezija našega naroda umira; samo kaka babuška še zna odlomek te ali one stare junaške pesmi. Naselile so se med nami, posebno v Gorenjcih, kratke vrstice, zložene po nemški navadi. S pravljičami je skoraj tudi ravno taka. Minila je doba, ko se je skladalo in pelo. Kar se ni še do zdaj nabralo, poslej se ne bo dobilo več dosti izvirnega. Ako bi mi tudi imeli Vuka, nimamo pesmi, da nam bi jih zbiral, in ko bi prav imeli pesmi, gotovo nam bi manjkalo Vuka; saj še to, kar je cvetelo med ljudmi, nam je moral pokazati neslovenec – Korytko.

Pot je bil zmerom enak. Šli smo zdaj skozi borovje in smrečje, zdaj po golem nizkem grmovju. Malokje je stala majhna kočica revnega osebenjka. Za nami so se dvigali ono stran Save beloglavi snežniki; pred sabo pa, tako tudi na levo roko, imeli smo same gozde. Le na desno, po daljnih gorah, vidiš tu in tam kako prijazno cerkvico. Najbliže ti je grad Wagensberg, dobre pol ure za Šmartnom, tiko- ma ravnine, strugi podobne. Zidan je vrh strmega, pa ne previsokega hriba, ki je enak seneni kopíci. Nekdaj ga je imel Valvasor in slovečemu pisatelju v čast se imenuje še zdaj ena soba Valvasorjeva; v njej nihče ne stanuje. Tako je ukazal knez Windischgrätz, ki je nedavno kupil to graščino.

Poldrugo uro od Litije klanec nekoliko poneha, pa ne za dolgo. Ni dosti ravnine, pa tudi to si je obrnil človek v svojo korist, kakor ti kažejo njive in hiše, tod in tam raztresene. Vidijo se tukaj že prvi vinograde in vesel se čutiš, da si na Dolenjskem; ali kapljica teh trt je še kislja; svet ni še dovolj zaslonjen pred mrzlimi snežniki. Temu kraju se pravi na Libergi. Tik pota stoji cerkvica brez duhovnega, pa ima pokopališče. Še kmalu nisem videl na kmetih tako čednih grobov. Skoraj vsaka gomila je otrebljena in posajena z okroglimi kamenci, kakor imajo navado pri mestih. Ne vem, je li cerkovnik tako domiselni ali imajo ljudje toliko spoštovanja do mrtvih.

Kolovoznik se je obrnil kmalu spet navkreber in čez majhne pol ure pridemo do gostega bukovja.

„To je hosta turenske graščine“, pravi bábina.

Radivoj odgovori: „Saj se precej pozna, da ni kmetova, ker je gosta in lepa. Kmetu ne dela nobena stvar tolikega nepokoja kakor lep, zaroden les. Nima prej miru, da ga izpridi; zato je pa dandanes povsod že tako malo drv. Prejšnje čase je bila marsikje dana kmetom pravica na grajskem sekati za domačo potrebo; tudi lastne gozde so imeli. Ali kako se je ravnalo! Povénil je, potlej pa pustil, naj segnije na mestu, če se mu je le zdelo, da klada ne pojde rada na dvoje. Še celó, kadar je šel zelenje obirat, ako je naletel na dolgo bukev omladnih vej, kaj je storil, če ni mogel ali hotel nanjo? Da le ni bila predebela, posekal jo je zavoljo koša mladik. Videl sem nekdaj Laha, ki je bil zalezal visoko na okleščeni, lepi smreki vranje gnezdo. Ker ni mogel do njega, hotel je po vsej sili drevo izpodrobiti. Ravno tako grdo se je pri nas delalo. Dejali so: „Drv ne bo nikoli pomanjkanja.“ Pa že zdaj mora na kupilu kuhati in greti se skoraj vsa spodnja dolenjska stran. Pa kaj šele bo?“

Modrovanju svojega prijatelja sem se jako začudil, baba pa še bolj.

Vprašam je, kako se tukaj pravi.

„Na Preski,“ odgovori.

Slovenec ima dosti krajev, posebno pa gozdov, ki jih tako imenuje. Bržkone so bili ondod nekdaj preséki, narejeni za mejo hostam sosednjih gospodarjev, od tod menda ime.

Dalje grede smo videli tri grmade eno za drugo. Pravila je žena, da so v tem gozdu nekdaj prebivali hudi tolovaji. Stregli so popotne, jemali jim, kar se je zatélo, pa tudi pobijali jih. Ravno tukaj bi trije bili ubiti. Na široko po slovenski zemlji je navadno, da se meče na tako mesto, kjer je kdo z nesrečno smrtjo umrl, vejica ali kamen ter se govori: žBog se usmili tvoje duše! Lepo je, da se miluje še po smrti človek, ki je moral nehotoma pustiti zemljo; morda še mlad in željan sveta in života, negotov za popotovanje do neznane dežele, ki se je boji vsak: bogat in siromak, pobožen in hudoben. Vselej sprelete človeka bridke misli, kadar ide mimo take grmade. Narod sploh trdi in veruje, da se ne sme raznesti ali zapaliti dračje, ki leži v žalosten spomin, ker bi mrtvec na onem svetu potem ne imel pokoja; hodil bi strašit in klicat, dokler bi zopet ne dobil novega kupa. Vendar časi poredni pastirji zanetijo ogenj ali pa razmečejo veje; pa kmalu pride kdo, ki v novo suhovine in kamenja navrhováti. Ta šega je še gotovo ostanek iz poganskih časov.

Ko do razpotja pridemo, vpraša žena, hočeva li čez Gobjek ali po Štorovju.

Radivoj odgovori: „Le na Gobjek! Pravijo, da je krajša pot, in tudi je Gobjek najbolj sloveča vinska gora, kar jih je tukaj v obližju.“

Hrib se je prevalil. Kakor je bilo dosihdob navkreber, tako smo zdaj začeli iti navzdol. Bilo je blato in pot še neprijetnejša zato, ker ima skoraj ves ta hrib ilovo prst z drobečim se, belim laporjem. Hosta je kmalu nehovala; samo še kak dob ali kostanj, ki ga je tukaj mnogo, nam je zaslanjal razgled. Počasi zmanjka vsega drevja. Odpre se pred nami dolenjska deželca. Proti jugu stoje Gorjanci, proti severu Kum, ki teh krajev prehude burje in mraza váruje; pred nami pa se na obe strani prijazno dviguje gorica za gorico z belimi zidanicami, z vinskimi hrami. Na desno vidiš Zaplaški hrib z rdečo streho nove romarske kapele; na levo v dolini pojo zvonovi svetokriški, kjer sta dva duhovna. Zemlja ima, posebno v tem kraju, ves drugačen obraz kakor pa na Gorenjskem. Širokih polj, velikih travnikov ni; le ozka, zelena riža je tu in tamkaj med hribi in goricami. Tudi vasi niso velike, hiše raztre-sene, večidel zidane, pa tudi lesenih obilo. Kjer je bližje vinograda, ondi si kmet najraje stavi poslopje, da le more in sme. Nekatera vas je pol ure dolga, pa ima komaj trideset tod in tam raztaknjenih koč.

Ura je bila enajst. Nismo šli več dolgo, kar pridemo do prve zidanice. Ker se je ravno praznoval svetega Martina dan, zato je bil hram tudi odprt. Stalo je mnogo ljudi pred sodom v glasnem pogovoru; vino jim je majalo jezike. Gledali so in kazalo je, da bi nam radi veleli pit; pa menda si vendar nihče ni upal, ker smo bili čisto neznani.

Idemo dalje, pa ne predolgo; kmalu najdemo drugo zidanico odprto. V nji so bili trije možje nakrižne dobe. Starec, hramu gospodar, pokliče najino ženico: „Tara, ne pojdeš pit? Danes ga pije, kar leze in gre, da ga le ima. Ne veš, da martínovamo? Nocoj ga bomo krstili, če je božja volja.“

Tare je mikalo, pa vendar ni vedela, kaj bova midva rekla.

Starec, dejali so mu Bojec, brž vidi, kaj ima baba za bregom, pa se k nama obrne: „Menda se tudi gospodoma ne bo storilo inako, če stopita bližje soda. – To bom sam izpil; potlej bomo pa drugega.“ S temi besedami nagne leseni vrč, dleskne z jezikom in pravi: „Letos je dobro, hvala bogu!“

Bojec je bil čuden mož. Lice je imel rdeče, pa tako nabrano kakor suha hruška. Trdno se je držal stare noše, zato pa tudi ni imel oprt in platnene hlače so mu nizko opletale. Dandanes je že malo takih dedov. Zginili so klobuki z dolgimi kraji pa nizkim oglavjem; mi le raje nosimo oglavje bolj visoko. Veselil sem se časi že od daleč, ako je od kod po cesti primigalo široko pokrivalo, ki je branilo dežja in sonca; veselil sem se rdeče opasice in čevljev, ki so imeli golenice proti gležnju zavihane. Živel je pri nas možiček, stara grča, ki ni mogel dobiti pri nobenem klobučarju, v nobenem sejmu, v nobeni starini klobuka po svoji všeči. Kaj stori? Ureže si palico in gre noter v Kranj pa si ga da tamkaj delati. Mi se trdoglavo držimo starih reči, zlasti pa Gorenjci, ki imajo pregovor: „Stara petica, staro žito pa star mož!“ Rad bi vedel, ali se Ločanje še nosijo tako, kakor so se nekdaj. Imeli so hlače do

pod pazduhe, na hrbtu je pa čepela majhna záplata, ki so ji rekli jopič, da je bil ves človek tak, kakor bi ga v brenti prinesel.

Rečem Radivoju, da le pojdiva za Taro, ki ni čakala, da bi se ji dvakrat velelo. V hramu je bilo dosti razvlake: trije sodje, poldruga motika, stoli; tu in tam kak vinjak, pol banjke, vrči; miza na treh polomljenih nogah; držala je vse polno drobtin, črnih in belih, pa tudi polovico orehove potice in lep kos gnjati. Dade nama vsake-mu svoj stol in pila sva iz obilega vrča.

„Letos je lahko dobro,“ veli Končina, prav nizek možič kakih tridesetih let. „Saj smo pa tudi imeli vročino in sušo, da nas Bog vari! Kdor je trgal šele po deževju, tisti ga ima več, kaj da je tudi bolj vodeno.“

„Štiriintridesetega, to je bila pijača, to! Letošnje vse nič proti onemu,“ pravi Hostnik, človek pri petdesetih letih, pa še jako trden in zelo velik. – Tukaj so ljudje bolj majhni, ali čvrsti in zatrepáni.

„Enajstega je bilo pa še boljše,“ zavrne Bojec. „Štiriintridesetno je imelo prev-eliko moč, da je vznak metalo; še mrlji so od njega, mrlji; ono pa dobro v ustih, zdravo v telesu. Ravno sem bil na Savi pri brodnikih; nikoli ne bom pozabil, kako se je živelo tiste čase! Pil si ga za petico ti pa še kdo poleg tebe, kdor si bodi, od jutra noter do večera; nazadnje ti je pa še prinesel drobiža iz petice, tekma se ni rado sešlo. Zdaj se je pa vse predruščilo: brodnikov ni več, vino je drago! Naj bo, saj ga pridelujemo. Do smrti bomo že kako! Petinosemdeset let niso mačkine solze, kaj menite!“

„Pa ste še dečko še,“ pravi Končina. „Če Bog da, še ga bomo zdravi pili, da bi le trta spet rodila. Vinstvo je bilo že dolgo ničevo. Letošnjemu res ne more človek, da bi dejal: 'Žal ti bodi!' Samo premalo ga je. Midva z babo ga imava dve mali vedri manj od lani.“

Bojec odgovori: „Po tistih gorah, ki leže bolj nizko ali pa proti burji, da ga je bil dosegel mraz,* tam ga je res nekaj manj. Kaj pa čemo? Kdo si ga je bil še toliko v svesti? Jaz ga imam pa vendar več od lani; moj nograd je dobro visoko in gleda proti poldnu. To ti je lega za trto, vidiš!“

Hostnik se oglasi: „Bojec, ne bodi hud, ako rečem, da je moje boljše, daravno mi nograd ne leži tako v zglavju gobenske gore kakor tvoj.“

Te besede niso ustregle. Dolenjec ne posluša rad, če se povzdiguje drugo vino pred njegovim. Kadar si v hramu, hvaliti ga moraš, če te prav za ušesom praska, sicer mu ne ugodiš. Tudi Bojec ni molčal.

„Hostnik,“ pravi, „ti še ne veš, kako je dobremu vinu ime! Kaj meniš, da tisto velja, ki je dolgo sladko? Le ti semkaj pogledi, kako se je moje ubrisalo! Kje imaš ti takega? Res je bolj reznó, pa bo tudi bolj držéče. Vaša sladkál vam bo še naga-jala, preden bo leta konec. Saj vendar pámetujem nekaj let, pa ne vem takega, da bi se bil mošt grénca branil tako dolgo kakor letos nekateri, pa ne vsak. Gospodje tudi vedo, kaj je dobro; le čakí, zdaj bomo pa onega.“

* T. J. Slana; Dolenjec nima te besede

Urno podstavi leseno posodo in natoči beline, potem pa zopet začne ponujati naju: „Le v slast ga! Saj ga je Bog dal, ni zrastle na srcu. Založje gnjati ali potvice bi tudi menda ne bilo odveč; saj imamo, hvalo bogu, oboje, kar komu bolj dobrí. Po jedi se grlo nekako zaželi mokrote. Ali ni res dobro?“

Hvalila sva, daravno se je upiralo, ker je bilo še dopoldne; pa tudi se je nama zdelo premlado. Dolenjec pa ga ne pije nikoli tako rad kakor jeseni, nikoli se mu ga tako malo ne smili. Takrat je vse dobre volje, malo in veliko, mlado in staro. Kdor nima sam nograda, pa gre od hrama do hrama okoli prijateljev. Tako je do blizu božiča. Šele potem, ko sod poje, začno tudi skopovati z vinom. Po vinskih krajih so ljudje sploh bolj radodarni – še preveč. Manj rezní so, bolj prijazni od Gorenjca, pa tudi pokornejši. Človeka v suknji so veseli v hramu. Radi ga poslušajo, če kaj pripoveduje, vendar ga ovínijo, ako le morejo, ker je to górniku in njegovemu pridelanju velika čast, pa ne bom rekel, da bi se jim tudi smešno ne zdelo, da ga ne more tako nositi kakor oní, ki so iz mladega pri njem. Čudno pa je, da veseli Dolenjec tako malo poje! Po nogradih je časi jesensko nedeljo popoldne vse živó pivcev; glasne besede se slišijo notri do sogornih zidanic – ali petja vendar ni; malokateri zauka ali pa zakroži poldrugo vrstico od nove gorice. Brez pesmi uživajo zlato kapljico možje in mladeniči, še žene so ž njimi; celó dekleta ne ostanejo doma. Nekatere med njimi so prav zale in silo postrežljive; tudi jim ni grdo iti časi, posebno ob nedeljah, v krčmo, ako je v hramu poteklo. Kdo bi jim zameril? Vsaka dežela ima svoje šege in običaje.

Možje so si napravili tobaka in Bojec pravi: „Star kotar sem, pa vendar ga rad piti dajem. Človeku na stare dni od vsega, kar je imel, ne ostaja nič drugega kakor ta božji dar; vse prejme sin ali hči.“

Radivoj vpraša: „Pa vendar ne obdelavate sami? Le vino je menda vaše, kolikor si ga izgovorite!“

„Kaj še,“ pravi starec, „nograd je moj. V zemljo ga s sabo ponesem, ko bi le mogel ali hotel. Kakor hitro pride nevesta ali zet k domu, niso starši več dolgo ž njima pri eni mizi; to je tako gotovo kakor amen. Pri nas je malo hiš, da bi se ne delili.“

„To ni lepo,“ rečem jaz, „pri nas vkupaj žive do smrti.“

„Tako je le; kaj pa čemo?“ odgovori oni. „Svet je hudoben; mladi ljudje radi zaničujejo starega človeka; ne pomislijo, da stara kost je modrost. Po naših deželah pa le vino gospodari; zanje skrbimo bolj kakor za vso drugo poljščino. Zato pa izgovori vsak oče kos nograda sebi v last, da ga uživa in dene, kamor hoče. Koliko je osebenjkov, da nimajo razen kočé in nograda nič, pa vendar hranijo sebe in družino, če niso letine preslabe. Kadar pride ujma na trto, potemljev seveda je bogopomagaj! Pa saj zdaj tudi več radi ne dádeč ženiti se na sam vinek.“

Na to pravi Radivoj: „Dolenjci ste dobri ljudje zlatih rok; ali varovati znate premalo.“

„Zakaj?“ odgovori Hostnik. „Tačas ga pijemo, kadar je pa kadar smo ga vajeni. Saj mora človek trpeti, preden ga dene v sod: jeseni je plastúti, spomladi se kolí,

obrezuje in koplje prvič in drugič; nazadnje je pa trganje. Tega se res ne boji nihče, pa vendar je dovolj opravka.“

„Veste kaj,“ pravi Končina, „jaz bom pa tudi nekoliko pritegnil, da bi si lahko drugače preÝrili. Za najtežje delo ni časi kaplje pri hiši. Pride prva in druga kop; kdo ima tačas moker sod? Prijel pa tudi ne bo nihče za motiko brez pijače; saj ne dobimo delavcev. Kaj nam je početi? Kupujemo ga prekleto dragó! V košnji in mlatvi je ravno taka.“

Na to veli Radivoj: „Pozimi pa imate časi hrame odprte na stežaj; kdor mimo ide, pij ga, rad ali nerad. Nekateri še celó kurijo po zidanicah in vsi mraza premrti delajo pokoro pred sodom. Kadar je pa čas okopavati, gotovo se ne oglasi nihče zimskih pomagačev, da bi dejal: „Pozimi si ti meni, zdaj bom pa jaz tebi!“

„Človek ne sme zapustiti ne sebe ne prijatelja,“ zavrne Hostnik. „Ali vsega pa tudi ne popijemo sami, s čim bi potlej davke plačevali?“

„To je tako,“ pravi Bojec. „Kako bo človek jeseni brez vina? Zakaj sem pa trpel in guzo napenjal? Poleti je voda dobra; jeseni bi je ne pil za ne vem kaj. Vsakemu najbolj prav služi tako, kakor je vajen. Vse leto sem upal: zdaj sem dežja prosil, zdaj sem se ga bal, posebno v strahu bil zavoljo toče; pa bi še ne smel vedeti, kakovo slast ima? E, pojte, pojte!“

Tara ni poslušala, kaj mi govorimo; menila se je le s pijačo in ugrizačo. Ravno je poldne zazvonilo, kar pridejo po kolovozniku tri babe, ki so peljale kure v Ljubljano. Dve sta vlekli, tretja pa rinila. Ena izmed njib spozna Taro in reče: „Tara, tebi se dobro godi. Me pa vlečemo za žive in za mrtve, nihče nam ne veli: „Pojte pit!“

„Pa pojte,“ veli Bojec.

Babe hitro podlože voziček in vse tri so bile v hramu, kakor bi trenil. Komaj pijo vsaka enkrat, ali pa morda še ne, kar zlodej prinese paglavca, ki je držal bučo vina v roki. Ker je voziček stal brez varuha, naglo odpre kurnik pa izpusti kopune in kokoši, ki so zagnale veliko kokotanje. Raztaknile so se po brajdah in po trtju. Ko babe to začutijo, planejo vse tri čez prag. Kure so ráhtale, babe regljale; pa še Tara jim je pomagala, da se ni vedelo, kdo bolj vpije, babe ali kure. Paglavce se je pa smejal; tudi mi si nismo mogli kaj. Ena srdito poišče ocepke ter ga zakrepelí na vso moč; ali za dečkom vendar ni potekla; menda je vedela, da ga ne dojde. Tara pa ni le vpila ž njimi, temveč tudi loviti je pomagala. Vse štiri so nekaterikrat zaklicale: „Pit, Pit!“ in poskočile sem in tja po nogradih, preden so vgnale družino do zadnje čopaste jarice, ki v noben kup ni hotela k rokam zato so jo pa tudi srdito preklinjale. Prva reče: „Bog daj, da bi te lisica požrla!“ Druga pristavi: „Pa da bi tudi lisici nič ne zalegla!“ Videč, da je vsa lov zastonj, primeta dve za ojesce in najstarejša med njimi se zaroti, da nikdar več ne pojde k Bojcu pit, ako bi jo tudi na kolenih prosil. Tara, že jako rdeča, teka in mencoriti sem ter tja. Kazalo je, da bi šla rada v tovarišiji domu; pa ker je bila najeta do Čateža, ni vedela, kaj bi in kako bi.

Kar mimo nas pride človek srednje dobe, ki so ga vsi veselo poklicali: „Mrtolaz, pojdi pit!“ Imel je na sebi ponošeno gosposko suknjo in kapo z motiko na glavi.

Ravno sem jaz velel Tari: „Vem, da te pomiče; le pojdi z babami, saj si lahko sama odnašava do Čateža.“

Mrtolaz pravi: „Baba, le zgubi se, kamor češ; jaz bom odnašal, jaz, ki bolj vem, kje je Čatež kakor ti.“

Z nobeno rečjo bi se ji ne bilo bolj ustreglo kakor s temi besedami. Plačava ji komaj, pa že skoči za kokošaricami ter pomaga riniti.

Ko so bábine zginile v hrib, veli Bojec: „Prav je, da so šle. Ena med njimi je večša, pa ne povem katera. Bojim se, da mi bo kaj nagodila, ker mislijo, kakor ste vsi slišali, da sem tudi jaz kriv kurjega bega.“

Ali hitro se oglasi Mrtolaz: „Kogá bo neki nahudila? To je vse vkup nič, le meni verjemite!“

Hostnik veli: „Bogvedi kako je vendar? Duhovni res uče, da ni treba verjeti; drugi ljudje pa drugače pravijo. Pa naj bo, kakor če; jaz ne verjamem dosti.“

Na to odgovori Končina: „Kaj bi se to menil, kar ni besede vredno. Raje pijmo!“

Ali Bojec jih zavrne: „Kar vem, to vem; saj nisem še pozabil, kar mi je razkladal rajni Peckón, Bog mu daj dobro!“

Po teh krajih nekoliko gine babjeverstvo, posebno pri mladem zarodu; starci pa se še trdno držijo svoje stare glave, kakor povsod. Kdor je prijatelj narodovega izobraženja, gotovo želi, da bi se zatrle prazne vere; pa vendar je tudi res, da s takimi vražami zginejo obenem vsi narodni zakladi: pesmi in pripovedke, po nekaterih deželah celó pobožnost.

Menila sva oba z Radivojem, da Mrtolaz gotovo govori nemški in to je bilo tudi res; zato mi reče v latinskem jeziku, da pojdiva dalje, pa tega človeka ne jemljiva, ker je že previnski. Ali on se oglasi nama: „Quoque ego possum latinum linguam, pijan pa nisem.“ Začudila sva se mu, daravno je tako slabo krpal in tolkel. Pravil je potem, da je v „mestu“ (*) sedel tri leta v latinskih klopeh, potlej pa učenost obesil na kljuko in poprijel se šivanke. Ali kadar je vrhá dorastel, pride tudi njemu vrsta, da je moral na vojsko. – „Cesarja sem doslužil,“ veli; „zdaj se pa tu po hribih šivaje ukvarjam in otepljem z revščino. Tako se godi vsakemu, kdor išče boljega kruha, kakor je bel. Ravno imam delo tukaj v obližju pri bogatem domačinu – k revnim ne hodim rad – pa kdo bo na Martinji dan vbadal in krpupal?“

Zahvaliva se górniku za pijačo ter hočeva iti; on pa nama nikakor ni dal od sebe. Skoraj se je bilo treba skregati, preden sva se mu izpulila. Tudi Mrtolazu ni bilo pogodu. Kislo se je držal, čeprav ni vedel zakaj; gotovo ga je že imel vrč ali dva čez mero. Ko vidi Bojec, da vse nič ne pomaga, natoči zadnjič in nama pri-nese razhódnjo. Pokusiva, potem pa odrineva urno.

Mrtolaz je vzel, kar sva imela s sabo, in tedaj se obrnemo zopet navzdol po kolovozniku. Dovolj hramov je bilo odprtih in voditelja so nama vabili tu in tam na kozarec vina; toda on se je le naju držal, akoravno ga je težko stalo. V neki zidanici je sedelo mnogo žensk in slišal sem, kako so se po imenu klicale. V teh

* To je v Novem Mestu

krajih je po kmetih dosti Rozalik, Cen, Konrád, Lojz; ravno tako se marsikateri moški imenuje Karel, Rihar, Rafael itd. Ne bom pozabil, kako je bil pobožen kmet v Laščah nekdanj razkačen, ko je hotela njegova ženica sina krstiti za Silvestra, ker je bil ravno starega leta dan rojen. – „Kaj?“ pravi mož, „ali se ne bojiš, da bi te Bog udaril zavoljo tvojega napuha? Ni v pratiki dovolj ponižnih imen, ki so med nami v navadi? Dokler se bo meni mezinec gibal na moji roki, tako dolgo – dobro si zapomni, ne boš ti krstila otrok po svoji glavi, ne! Jurij naj mu bo ime!“ In tako se je tudi zgodilo.

Čez majhne pol ure pridemo s hriba v raven. Pod hribom stoje Moravče, vasi- ca, jako raztresena; pa ima vendar nekoliko prav zalih hiš. Zasuknemo se iz te vasi na desno cesto po ozkih, močvirnih travnikih, ki leže med hribi, pa ne trtonos- nimi; vsi vinogradje ostanejo zdaj ali pa v strani.

Kmalu smo prišli do graščine, ki se ji pravi Turen. Bila je v nekdanjih časih dédina slovečih baronov Galov, zdaj pa je že na mnogih rokah.

Ne prav dolgo potem se je pot na Čatež zopet krebri obrnil. Mrtolaz pa se je menil po nemško in zmerom od pijače, kar je Dolenjčev najljubši pogovor, ki ga ne konča tako hitro, ako se ga je polotil. Nagovarjal je naju, da naj zloživa imenit- no pesem letošnjemu vincu na čast.

„Že sam sem se prtil ž njo.“ pravi, „pa mi ni po volji, kar sem zveržil. Časi je bil Kančnik; tudi šmarski šomašter je zaokrožil katero: zdaj ga pa ni, da bi kaj znal. Kar sta le-ta dva pomrla, nimamo kaj peti; stare so se pozabile, novih ni!“

Da se mi ne zameri, ako govorim nekoliko o pevcih, katere je imenoval Mrtolaz. Kančnik je imel, kakor je slišati, v mladosti čudno usodo. Bil je dobro dolgo proti koncu svojega života učitelj in orglar v Dobrépoljah, kjer je tudi umrl leta 1841 ali 1842. V pesmih pravijo, da je vsakega prekosal. Zabrenčal je, kadar se je lotil, vsak praznik in vsako nedeljo novo pesem; dajal je sam besede in napeve, ki so si bili pa vsi jako podobni. Kančnikovo ime je slulo široko po Dolenjskem. Poleg svetih je zdelal mnogo drugih, posebno zabavljivih in zdravic. Največ so gotovo zabavlji- ce vredne, v katerih kaj rad šéška žené; pa vendar si ni mogel kaj, da bi se ne bi trikrat poročil. Prepevajo se nekatere njegove še zdaj po Dobrépoljah, po Laščah in po Ribnici. Najimnitnejše so: Od svinjárjev, Od lončarjev, Mož in žena, Od uši in bolhe, Kaj nevesta prinese k hiši (posebno smešna in posebno – kosmata). Izmed pobožnih tudi še zdaj hodi po deželi Od zvonov, zložena takrat, ko so Dobrépoljci napravljali nove zvoní k cerkvi.

Gotovo ni bil praznoglav; ali uka je imel premalo. Vsako je zapel tako, kakor jo je spisal; in vsako je spisal, kakor mu je prišlo pod palec – zatorej tudi niso, da bi se iz njih učil jezika ali druge pevske umetnosti. Nekoliko je natisnjenih med narodnimi; toda najsméšnejše se pogréšajo, ker jih Korytko morda ni slišal ali pa, kar je še bolj resnici podobno, ker so se mu zdele prekosmate. Ljudstvo je v šalah robato, v jeziku rado ohlapno; take so tudi Kančnikove pesmi. Skladal je časi tudi verze (to ime jim je sam dajal), katerih pa ni pel, ampak samo govoril, zlasti pri vinu, ki ga je vrlo čislal po navadi slehernega pevca. Dva taka verza sta mi znana.

Prvi vbada učene poete ter se glasi:

*Vi pojete takó,
da vas nihče zastopil ne bó;
mi pa pojemo takó,
da nas zastopi vsaki lahkó:
filozofi in poetje
in vsi drugi kmetje.*

Drugi pripoveduje, kako v Laščah zvoni:

*Vse stvari
Bogá častí:
jerebica,
kukavica,
vsaki dán
tud' podgan;
še jaz ga bom – bom!*

Pri zadnji vrstici je vselej izpraznil korarec, ako je sedel pri vinu. Vse ga je rado imelo, ker je bil poln šaljivosti. Pripoveduje se, kako mu je bilo enkrat primanj-kalo kurjave, pa da je v nedeljo po deseti maši, ko so ljudje ravno začenjali iti iz cerkve, zaorglal čisto novo poskočnico. Dobrépoljci se ustavijo in vlečejo na uho, kaj ti bo. Hitro jim zabása (debelo grlo je imel) čudno pesem, polno smeha. Toži jim, da ga zebe še celó za pečjo, ker nima pri hiši toliko polena, da bi ga za psom vrgel. Kmalu so mu napeljali veliko skládovnico drv.

Kakor vsak imeniten mož, tako je imel tudi on posnémalce, toda zadela jih je navadna usoda – nobeden ga ni dosegel. Enega izmed njih sem poznal. Reklo se mu je Bravinec in bil je kmet, blizu Turjaka doma. Znal je brati in pisati, še orglati za silo. Ali gotovo bi Kančnik ne bil nikdar zapel kaj takega, kakor je ta:

*Častimo svetega Jurja
po suhem in po murji!*

Njegove najslavnije pesmi pa vendar nisem slišal od kraja do konca, ker je sam več ne poje – zdi se mu prehudobna, drugi je pa tudi nihče več ne zna. Bila je zabavljica Pikcu (nekakemu biriču), ki je ubogega siromaka preganjal in lovil, ko se je po hostah in brlogih skrival pred vojaščino. Takrat si je obilo hudega skusil, kar pripoveduje še dandanes, ako ni umrl. Dve leti je, kar sem zadnjič videl jako postaranega.

Od šmarskega šomaštra, ki je bržkone tudi Kančnikov posnémalec, ne vem nič razen kakih pet vrstic žalostne pesmi, zložene o prezgodnji smrti njegovega sina, ki so mu ga bili vzeli na vojsko:

*tam je muziciral,
pa se je ferdèrbal,
ker je prešvah prsi bìl.*

Izmed Kančnikovih pesmi še zdaj slovè tiste, kar je zabavljivih in godčevskih. Narod šale ne čísla samo v navadnem pogovoru, kakor nam kažejo mnoge ribniške smešnice, ki so ravno po Ribnici najbolj znane; ampak Slovincu je dobrovoljnost všeč tudi v knjigah. Prepričan sem, da prosti ljudje v Novicah radi bero, kar piše Kurnik; in ravno le-ta pevec si je v rodu s Kančnikom. Kmetje imajo še celò vesele nad Lažnivim Kljukcem (Münchhausen) in Nemškim Pavlihom v slovenski obleki (Eulenspiegel), daravno je oboje le predstavljeno, pa še zelo po vrhu.

Kaže nam vse to, da bi jako ustregel, kdor bi znal resnico zavijati v prijetne šale. S takim pisanjem bi se ljudstvo najlaže budilo, najlaže bi se mu dajalo vesele do knjig. Seveda bi se moralo pisati v domači besedi, v domačih mislih, na podlagi domačega življenja, da bi Slovenec videl Slovence v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu. Takemu delu pa gotovo ni kos, kdor ne ve, kako ljudstvo misli in govori, kaj ga razveseljuje, kaj žali; kakove so mu kreposti, kakove napake. Hočeš li biti pisatelj, moraš najprvo jezik imeti, kolikor je mogoče, pod svojo oblastjo; moraš do dobrega poznati narod – sicer je vse puhlo, kar pleteničiš, akoravno morda, sam sebe in svoje bistroglavnosti čez mero vesel, meniš, da tvoje delo je s tem bolj izvrstno in gotovo nesmrtno slave; da je vredno tvoje pero, naj bi se obesilo v kako cerkev ali na široko razpotje za večni spomin, da bi se nad njim izgledovali pozni rodovi in čudili se njegovi kreposti, kakor se tudi mi še zdaj čudimo velikemu ajdovskemu rebbru, ki visi na Gorenjskem v Crngrobu. Mogoče je, da se ti plazi vse to po možganih, ali morda še tudi kaj drugega; toda čas je veter, ki pleve razpiháva in le zrno pušča.

Marsikdo večkrat zavpije med nami: „Za ljudstvo, za ljudstvo!“ Ali vprašam: koliko je pravzaprav pisanih knjig za slovensko ljudstvo? Le sami duhovni ugajajo dušnim potrebam v narodu in vsi naši tiskarji, ako so imeli kaj dobička, gotovo si niso z drugimi knjigami tako opomogli kakor s pobožnimi. Koliko natisov je učkala sama Dušna paša! Ne sme se oponašati, da Slovenec brati ne zna in noče, in kadar kaj v roko prime, nikoli ne vpraša po drugačnih knjigah kakor po samih pobožnih. – To ni tako! Res je, da starci po kmetih večidel še črk ne poznajo; ali starci mrjò in mi tudi ne pišemo zanje, ampak za mladi zarod, ki se mora učiti; trudimo se zanamcem v korist, da bi oni dovršili, česar prednjimcem ni bilo moči. Akotudi mlajši ljud posvetne knjige še zdaj gleda po strani, to je samo zato, ker Slovenci menijo sploh, da so prazne vsake bukve, če niso duhovske; in kdo bi si upal tako biti predrzen, da bi se prvi pripognil in kamen pobral zavoljo te misli? Opomniti pa tudi moram, kako so kmetje moje domovine v slast prebirali Svetina. (*)

* Ta knjiga se pravzaprav imenuje Sreča v nesreči, ali popisvanje čudne zgodbe dveh dvojčikov. Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim. Spisal in na svitlobo dal Janez Ciegler, fajmošter per s. Tilni v Višnjigori, 1836.

Komaj so dobili knjižico v vas, in brž se je vrstila od hiše do hiše; in še zdaj se časi menijo pozimske večere, kako se je godilo dvojčkoma Janezu in Pavlu. Sme se reči, da je bila ta knjiga skoraj do dobrega postala narodna; škoda je le, da se ni tiskala drugič, ker je bilo gotovo hitro zmanjkalo prvega natisa, kajti dandanes je ni več dobiti naprodaj; še med ljudmi se redko nahaja. Tudi Robinzonova povest je prostemu človeku jako pogodbu, ali – jezik, jezik bralca straši! Kdor ni bil med ljudmi, ne verjame, koliko pisava pomaga bukvam, da se prikupijo ali odkupijo. Minulo jesen sem videl kmeta, ki je srdit vrgel knjigo pod klop, ker je zavoljo prekosmatega nemčenja ni mogel umeti, akoravno je na čelu nosila lažnivo ime: za prosto ljudstvo. Na Dolenjskem sem naletel domačina, ki je imel celó Robidovo Fiziko; skrbno me je izpraševal, česar ni mogel sam razumeti. Iz tega, kar se je opomnilo do zdaj, vidimo jasno, da ljudstvo bi že bralo, ko bi le imelo kaj, In kakor bi rastlo med nami število dobrih knjig, tako bi tudi rastlo med narodom veselje do njih.

Res, da smo v veliki zadregi, kar se tiče snovi, katero naj bi izdelovali. Za igre nam ne manjka drugega nič kakor zgodovinske podlage, igrališča in jezika. Sam širokopleči kmet brez težave pripoveduje svoje proste misli v prosti besedi in slovenski dramatik bi le same kmečke značaje lahko obrazil po življenju in po naravi. Kaj ti bo gospoda, ki je vsa potujčena? Zato pa tudi nimamo lahkega izobraženega pogovora za omikane osebe. Zdelo nam bi se gotovo preomledno, ako bi mlade mestne šogice po slovenskih knjigah, s čašico kave pred sabo, v našem „novojeziku“ čudile se Prešernovim „visokomislim“ in govorile od „slavohrama slavitih Slavjanov“; smeh nam bi uhajal, ko bi se gospodičem prilizovale s čisto slovenščino „ljubomile“, „krasnozorne“ ali „zornokrasne“, „nežnomlade“ lepote, katerih „makordeča“ usteca še ne znajo izrekati črke ž, bilo bi neverjetno, ako bi uradnik v pisarnici kmeta vprašal: „Kakšne so bile tiste vile?“ namesto: „Kako so tiste vile ven videle?“, ako bi klicarji po mestnih trgih ne vpili za bobnom: „Ferlovtpörung! Na znanje bo dano!“ itd.

Kadar bi te reči pisali drugače, kakor so v resnici, lahko vidi vsak, da bi obraževali čas, kakršnega ni med nami; ali vse to pa nam bi lahko dajalo krasne zabavljice in šale. Ni mi treba opominjati, da poezija naj bo idealna tudi v jeziku.

Vse ima svoje mejnike. Pevčevo delo mora biti zrcalo svojega časa, mora stati na vogelnem kamnu narodskega života; sicer nima veljave, ker je enako poslopju, na pajčino zidanemu.

Ko bi gledišče imeli, morda bi se naredile kake vesele igre iz kmečkega življenja; pa samih oračev in mlatičev bi se tudi naveličali kmalu. Kotzebue v svoje igre ni jemal kmetov, ampak prapornike, tajnike itd., in vendar so mu očitali Nemci: „Kaj se pa more velikega zgoditi le-tej siromačiji?“ Gotovo pa bi imel Slovenec dosti veselja do gledišča, ako bi vedel, kaj se govori, kaj se počenja. Igrali so pred tremi leti v Laščah učenci kratko burko v domačem jeziku in videl sem, kako so prosti ljudje na uho vlekli in kazali, da jim je všeč.

Skorajda ravno tako malo snovi imamo za roman; ali dejal bi, da tukaj nam stojita odprti vsaj dve poti. Prva je pobožno-narodna, po kateri je pisan Svetin;

druga bi morda bila nekoliko zasuknjena po zgledu Župnika Wakefieldskega – ki je prestavljen že tudi v ilirsko narečje – na čisti podlagi slovenskega življa. Vzeti bi se moral kak veljaven domačin in k njemu bi se vrstile druge manj pomenljive osebe, kakršnih nam bi ne zmanjkalo tako hitro. Saj vemo vsi, da šaljivi Ribničan obide križem svet; da imajo Gorenjci dovolj pravljic od vojaških begunov, ki so se potikali po hribih in šumah; vsa naša dežel pripoveduje še dandanes, kako so nekdanj lovili mlade moške in dajali jih po sili na vojsko. Celó rokovnjači in deseti bratje so narodna lastnina, akoravno zlasti prvih nihče ni vesel.

Dosti laže bi narejali povesti, ki jim velimo novele. Tu imamo dovolj gradiva, dovolj pravljic, zlasti iz turških bojev. Takrat so se obnašali Slovenci bolj samostojno kakor bodisi kadar koli hoče poprej ali pozneje; zato so pa tudi naše najlepše narodne pesmi iz one dobe. Ali vsa zgodovina teh časov pri nas leži še zdaj v celini. Dela je dosti, a moža ni, da bi se ga lotil.

Morda bi ne bilo odveč, ako se opomni pri tej priložnosti, da mi naj bi povesti ne skladali, kakor imajo navado vse duhovne hrane že presiti Francozje pa tudi Nemci za njimi. Junak naj dela in misli; njegovo dejanje ga naj znači. Gotovo ni glavna reč, kako mu je nos urezan, kakovo ruto je del za vrat; koliko ima las v brkah; kolikokrat se oddahne in odrgne čevlje, preden prime za kljuko pri durih. Prvo je značaj in znanje človeškega srca in pa, kako se zgodba zaplete in zopet razdrása. Ogibali naj bi se tudi silo obširnega popisovanja krajev še tako lepih, ako ni potrebno in v pravo mesto postavljeno. Mislil bi, da je vsakemu umetniku človek prva reč; vse drugo ima le toliko veljave, kolikor je dobi po njem. Pesmi srbskega naroda nas bi naj učile, kako se popisuje. Moral bi znati vsak slovenski pisatelj izmed vseh narečij najprvo ali vsaj tudi srbsčino.

Če tenko preudarimo, res ne moremo tajiti, da je naše slovstvo lepoznanških reči silo majhno. Saj imamo še povsod le trdo ledino; sama lirika se je nekoliko povzdignila med nami. A lirika se večidel peča samo z enim občutkom človeškega srca: z ljubeznijo; le redko se prime kake druge snovi. Pa naj bo njeno sadje s tem lepše, vendar je vse v koséh, celega velikega dela nam ne podaja. Tedaj narod, ki ima le izvrstno liriko, ne more hvaliti se, da ima zavoljo tega tudi že lastno, polno literaturo. Še manj pa je v tem obziru vredno to, kar je prestavljeneja iz tujih jezikov. Čas je, da bi se iz ljudstva zajemalo bolj kakor do zdaj. Posebno mladi pisatelji, up naše književnosti, naj bi tega ne pozabili, nestorji se ne dadé in tudi ne morejo več zasukniti iz navadnega pota. V narodu je snovi dovolj, zlasti za šaljivo pisanje; ali da se ne zgradi kaka zmes brez okusa, zopet opominjamo: učimo se jezika in ljudstva!

Kančnik je nas jako zamotil; čas je, da se vrnemo.

Mrtolaz je bil kaj vesel, ko je v Čatežu zagledal Roštanovo krčmo, ki stoji nekoliko niže od cerkve tako, da se je videla že iz doline. Tudi ta vas je na hribu, ki je precéj strm, zlasti na tej plati, od koder smo mi prišli.

„Čast in hvalo Bogu,“ veli šivalec, „Sante Roštan se je pokazal. Zdaj bomo po debeli uri hoda prišli spet na mokro. Malo takega vina, kakor je Roštanovo. Pokusiti ga moramo, če vse ne vem kaj! Saj človek ni za vek; te ure, ki jih imamo, pa bi se

kislo držali? Popred bo nas konec, preden vina. Trta rodi vsako jesen; pa če je starja, bolj kapljico ima. Pri človeku pa ni tiste lastnosti; če je starji, kisleje se drži; in ko bi se časi ne presladili z vinom, dobro vem, da bi nazadnje bil tak kakor vrisk!“

Radivoj reče: „Vendar je greh, da niste v šolah ostali! Vi bi bili modrec, da malo takih!“

„Jaz tudi pravim, da,“ odgovori Mrtolaz. „Posebno zvezde, to je moje veselje! Tako bi jim bil prišel na konec, da bi se čudili vsi malovedneži na zemlji, zlasti pa kar jih je tod okoli Svetega Križa in Čateža. Kaj se pa če? Saj veste, kako pravijo: ŽTi župan, jaz župan; kdo bo pa konja sedlal? Časi, kadar grem zvečer iz kakega hrama, pa tako premišlujem pri svoji neumni pameti. Saj to je vendarle čudno, kako so te zvezde! Menda imajo kako vojvodo kakor buče v panju. Kaj pa tista, ki je v Skrivnem razodenju pelin imenovana? Pisano je, da bo na zemljo pala. Tačas bo čudna prikazen zavoljo naših grehov.“

Na to rečem jaz: „Ho, ho! Mrtolaz ve tudi sveto pismo!“

Oni odgovori: „Človek mora vendar premisliti, kaj bo za duše! Morda vi res nič ne verjamete? Saj sem že slišal, da pri učenih ne išči vere. Pa jaz tudi še nekaj vem, akoravno dosti ne.“

V takih pogovorih smo prišli do Čateža. V tej vasi imajo duhovnega. Hiše so zopet raztresene, kakor je Dolenjem navada; le za cerkvijo bolj zdržema stojе. Opomniti pa se mora, da zlasti na Dolenjskem po vinskih krajih ni take nesnage, kakršno tuji radi očitajo; šele dobro čedno je po stranicah, kjer ni prevelikega uboštva.

Pred Roštanovo hišo sta v glasnem pogovoru stala dva človeka: oče Roštan, rejen mož, pa še nekdo srednje postave in dobe pa rdečega obrazka, ki se mu je vedno držal na smeh. Imel je opaljeno hruškovo gorjačo, na spodnjem koncu okovano; usnjata, umazana torbica mu je visela ob strani. Mrtolaz ga hitro nagovori: „Kje si pa bil, Selšček?“

„E, saj veš,“ pravi ta, „da mi smo le tam, kjer se kaj nápak naredi. Drméljeva krava si je bila črevo prevrgla, pa so bili pome pisali.“

Iz teh besed smo precej videli, koga imamo pred sabo. Mrtolaz dalje vpraša: „Kam pa zdaj?“

Oni odgovori: „Naravnost v grad na Kapijo, poltretjo uro hoda od tukaj. Še ne morem poliča vina izpiti, akoravno me Roštan jako priganja.“

„Kaj pa je tako silnega tamkaj?“ veli Roštan.

„Neki da gospodično v gradu zob hudo boli; pa tudi junčka imajo, ki je že velik.“

„Koliko vam bodo pa dali?“ vprašam jaz.

„Dve smreki: od gospodične eno, od junca eno pa bo dobro.“

„Ali imate klešče, da boste zob izdrli?“ reče Radivoj.

„Slab zdravnik bi bil, ako bi tega ne imel,“ odgovori oni ter privleče iz umazane torbe majhne klešče, z grdo capo ovite.

„Selšček,“ pravi Roštan, „to pa že ne vem, če bo kaj. S temi kleščami ne bo dala gospodična po ustih brbrati, če ne boš cunje stran vrgel.“

Selšček: „Cunja mora biti; če se boji tega, pa naj ima zob v čeljustih! Mi imamo za vse ljudi ene same klešče.“

Na to pravi oče Roštan: „Pa vendar ne pojdeš mimo nas, da bi ne pokusil, kakšnega je Bog dal Čatežanom?“

Mrtolaz veli: „Te misli sem jaz tudi. Veseli bodimo, dokler še kraljujemo. Saj smo slišali, kako pravijo, da po sedaj ne bo smel živine ozdravljati nihče, kdor se ni v Ljubljani učil. Kaj bo, Selšček, če te primejo?“

„Kogá bo? Jaz imam pisma! Saj so me že skušali taki, da tudi kaj vedo. Meniš da rajnik Bogotáj ni znal, koliko je dve in tri? Pa me je bil enkrat poklical: žSelšček, pogledi, pogledi! Živina mi je obolela. Ampak jaz ti ne povem, katero je bolná. Zdaj bomo videli, če kaj poznaš ali ne? – Jaz pa naravnost repe tipat! Šlatam, šlatam od prvega do zadnjega pa besedice ne žugnem. Bogotaj si je mislil: žRad bi me, ali me ne boš! Kadar je bilo vse čisto potipano, veli Bogotaj: žNo kaj boš povedal? – Gospod, rečem jaz, vi menite, da je samo en vol bolan; jaz pa tako pravim, da sta dva: plavec pri kraju ima žabico, le-onemu roginu v sredi se pa dela notranja bula! Dobro me poslušajte: samo še poldrugi dan bo rad jel; čez tri dni bo pene tiščal, osmi dan ga boste pa iz kože devali, če mu ne pomagam. To je tako gotovo, kakor bi odrezal; pa je mir besedi! – Gospod se ustraši in reče: žPa si ga upaš? – Kaj bi si ne! V petih dneh vam ga bom v jarem dal! In tako se je bilo tudi zgodilo. Pa mi je bil tudi naredil tako pismo, v katerem vse le-to stoji od kraja do konca. Škoda je, da ga nimam s sabo; videli bi, da nisem še vsega povedal. A sina bom pa dal v Ljubljano, sina, da bomo tudi ljubljanski zmazek imeli pri hiši. Ne da bi se koga bal; temveč svet je dandanes tak, da več verjame papirju kakor glavi in rokam in očem. Tako je ta reč.“

„Selšček,“ pravi Mrtolaz, „na vso to jezo ga bomo poliček ali dva, kajne? Danes bo vse mene bolelo, kolikor bomo zapili.“

Zdravnik odgovori: „Ne vem, kaj bo rekel zob na Kapiji.“

„Kaj bo rekel?“ zavrne Roštan; „ne bo ti ušel ne, tega se ne boj! – Pa prav dobroga imam; takega nisi še letos pil.“

Selšček odgovori: „E ti je šlo! Pa naj zob nocoj še potrpi; že vidim, da se vam ne ubranim. Kaj pa je, če gospodična enkrat malo zacvili? Saj taki ljudje tako ne vedo, kaj se pravi hudo na svetu.“

Plačala sva Mrtolazu, ki se je delal, kakor bi ne hotel vzeti, pa je vendar z veseljem roko nastavil. Potem jo nameriva naravnost v farovž.

Čateški fajmošter je gospod Kobe, znan vsem, ki bero Novice. Že marsikateri lep in koristen sestavek je bil iz njegovega peresa tiskan. Posebno marljivo zbira in razglaša narodne reči. Bil sem že popred znan ž njim; tudi z Radivojem se nista prvič videla, zato je pa naju prav dragovoljno sprejel. Hitro je poprašal, je li naju pot kaj užejala.

Odgovoriva, da ni ravno prevelike sile, ker stoje vsi hrami odprti.

„Pa vsaj malo prigriznilo bi se,“ reče on ter naglo pokliče kuharico: „Mica!“

Mica je prišla. In kmalu smo se po moško gostili. Noter do poznega večera smo imeli pogovor. To in to je bilo na vrsti. Pretresali smo jezik, po navadi seda-

njega veka, in kazalo se je, kako tenko je Kobe poslušal, posebno Bele Kranjce, od koder je doma; pa tudi se je videlo, koliko imajo tamkaj besed, katerih ni pri nas, in sam ne vem, zakaj se jih branimo v pisanje. Prišle so tudi srbske pesmi na met in pravil je, da jih je mnogo slišal za mladosti doma in kako se je čudil, ko je bral potem ravno tiste med Vukovimi.

„Tudi pri Laščah,“ pravim jaz, „ni tega še dosti let, ko smo večkrat čuli srbske pesmi. Res, da jih niso peli domači ljudje, ampak Beli Kranjci – Laščanje so jim dejali Kostelci – ki so hodili s tovari v Ljubljano po kramo. Nabralo se jih je osem, deset pa tudi več. Konjiči so šli pred njimi, možje pa za njimi, prepevaje Kraljeviča Marka. Oponašali so jih otroci: ŽKraljeviča majka, zelenega pajka! In marsikrat je v smehu kateri poskočil za njimi. Dandanes pa ti možje blago le raje vozijo in zdaj v kratkem jih več nisem videl toliko zbranih, da bi v tovarišiji peli.“

Zasuknilo se je govorjenje tudi na Dolenjce in Radivoj reče: „Pri vseh napakah so pa vendarle umetelni. Čevljarji, šivarji se dobe sem ter tja med njimi, ki še gospodu za silo napravijo obutal in obleko. In če pomislimo Ribničane: kje se naredi toliko lénece in lesene robe! Res, da se vedno drže starega kopita pri svojem delu; to pa le zato, ker jih nima kdo podučiti.“

Že enajsta ura je tekla, ko smo šli spat.

Drugi dan je bila maša na Zápplazu. Ta romarska sloveča kapelica stoji na hribu, precej nad Čatežem. Novo zidana je in lepo zmalana. Po Dolenjskem v teh krajih, ako se človek drži potov in cest, vedno pritiskajo hribje od vseh strani, da ne more videti daleč okoli. Zato sva imela z Radivojem veliko veselje, ko se je na Zaplazu nama svet nekoliko odprl.

Po maši sta nas čakala pred kapelico dva možaka, cerkvena ključarja: Plotar pa Kamnikar. Obrnemo se počasi dol v Čatež. Ko pridemo k cerkvi, pravi Radivoj: „Okoli farovža je pa kaj olikano; tudi stolp je nov.“

Na to reče Kamnikar: „To so naredili vse le-ta gospod. In pa še kako hitro! Tam nekako okoli velike noči 1855 so prišli k nam in še tisto jesen smo v griču pri farovžu lomili kamen za turn.“

„Hitro se je bilo zvršilo, hitro,“ veli Plotar. „Precej svečana drugega leta je bil posekan les, kolikor ga je bilo treba, in prvi dan velikega travna smo začeli zidanje ter o Mihelovem je imel turen že streho; samo beljenje se je bilo odvrlo noter do spomladi.“

„Pa vendar je stolp dobro visok,“ rečem jaz.

Gospod mi odgovori: „Širjave ima tri sežnje, visok jih je pa enajst brez klobuka, ki ima sedem sežnjev.“

Kamnikar veli: „Tudi zvonove smo nove napravili, pa še tri. Ljubljanski zvonar se nam je kaj obnesel; tako pojo ko strune; posebno klenkajo prav lepo, klenkajo! Ali vsak jim ne ve glasu. Jožnjekov Martin je mojster; tako jih ubere, da nihče tako. Šole pa menda še nista videla gospoda? Le-ona velika hiša je le, ki se je ravnokar mimo nje šlo. Menili smo, da bo to jesen že gotova, pa je vendar še nekaj dela ostalo. To je tudi prav, da smo jo napravili, vsaj naši otroci ne bodo nam enako rastle brez uka, ravno ko jurček med grmovjem.“

Gospod Kobe pravi: „Leta 1856 je bila hiša naprodaj, ko nalašč za to postavljena: pa tudi nisem si mogel kaj, da bi je ne bil kupil. Kajpak, da je bilo treba še nekaj prezidovanja, ker ni bila dovolj prostorna, in Čatežanov res ni veliko; pa Bog nam bo vse pomagal!“

Iz teh pogovorov se je videlo, da se gospod Kobe ne trsi le s peresom za književnost, ampak tudi z dejanjem za božjo čast in za omikanje našega ljudstva.

Ključarja sta naju vabila v hram; ali izgovorila sva se, da ne utegneva.

Po zajtrku se zahvaliva za postrežbo; vzameva slovo ter odrineva: Radivoj k svojemu bratu, ki je ondi blizu stanoval, jaz pa dalje proti Novemu mestu. Preden se ločiva, kdo primiga ves potolčen, z odrtim nosom, z blatno suknjo in potlačeno kapico? Mrtolaz je bil. Pravil je, da je hotel iti sinoči od Roštana, pa kar naglo mu je zmanjkalo ceste in vsega ter od tod je vsa ta nesreča!

Litija skozi čas, iz knjige Martina Brileja